

SUMMARY

G. Stadnik. Dynamics of development of self-understanding for future practical psychologists.

The article is devoted to one of the most actual questions of modern psychology – to the problem of study of psychological features of development of self-understanding of future practical psychologists during studies in universities. There is analysis of psychological and pedagogical literature on probed issue in the article, a structure is characterized understanding, the results of research of self-understanding of future practical psychologists – students of I and V courses are given.

Key words: consciousness, self-understanding, self-knowledge, self relation, self-esteem, self-appraisal.

УДК 378.14

Г. В. Товканець

Мукачівський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто питання становлення освіти в умовах розвитку інформаційного середовища. Обґрунтовано роль знань як чинника конкурентоспроможності країни. Зосереджено увагу на формальній та неформальній освіті, самоосвіті, навчанні протягом усього життя у постіндустріальному суспільстві.

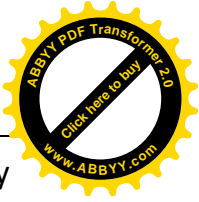
***Ключові слова:** освіта, формальна освіта, неформальна освіта, самоосвіта, знання, розвиток людського потенціалу, інформаційне суспільство.*

Постановка проблеми. Зміни в суспільному світовому житті у другій половині ХХ століття, особливо в перше десятиліття ХХІ ст., в період, який називають глобалізаційним, як визначальну сферу розвитку економіки виокремили освітню галузь, що відображено в її бурхливому розвитку останнім часом.

Освітні процеси сприяють поширенню в світі демократичних та гуманістичних цінностей, які стають основою глобалізаційних процесів.

Зазначимо, що глобалізація як процес світового характеру, відбиває наявність інтеграційних процесів у сучасному світі, інтенсивних взаємодій між державами в різних сферах суспільного життя.

Під час глобалізації простежується тенденція до зближення народів у культурному плані, що сприяє утвердженню культурної одноманітності, тоді як багатоманітність відходить на задній план. Існують різні шляхи інтернаціоналізації, глобалізації освіти. Однак найбільш перспективний з них – створення освітньої системи на базі глобальної інформаційної інфраструктури, яка розвивається у процесі переходу до інформаційного суспільства. Така характеристика нової системи освіти виявляє надзвичайну складність і суперечливість процесів її становлення і розвитку. Їх хід багато у чому залежить від того, наскільки ефективні методи будуть застосовуватися в управлінні цими процесами.

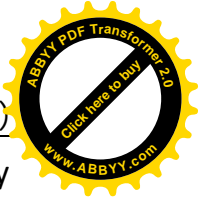

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми розвитку освіти на сучасному етапі та її роль у суспільстві були предметом розгляду як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Філософським та педагогічним аспектам розвитку сучасної освіти присвячено наукові доробки В. Андрущенко, В. Геєця, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало, Т.Новацького, О. Сухомлинської, Ф. Шльосека, М. Ярмаченка. Проблеми розвитку освіти як фактора економічного зростання з'ясовували Д. Белл, В. Друкер, Р. Лукас, Т. Шульц, Й. Шумпетер.

Відзначимо, що найбільш глибоко зростаюча роль знань та освіти у суспільному розвитку відбилася в концепціях інформаційного суспільства, становлення інформаційної цивілізації. Адже «інформаційне суспільство, що формується, ставить дедалі вищі вимоги до грамотності» [4]. Зміна ролі інформації і знань у сучасному економічному розвитку, ключове їх значення для економіки постіндустріального суспільства відображені зокрема в інформаційній теорії вартості, що розвивають Д. Белл та його послідовники. Д. Белл відзначав, що, тоді як економісти звичайно як основні параметри продовжують використовувати землю, працю та капітал і лише деякі з них, наприклад В. Зомбарт, І. Шумпетер та інші, доповнюють цю тріаду такими змінними, як ділова ініціатива, підприємливість тощо, соціальна реальність принципово змінюється. У міру суспільного розвитку чітко проявляється те, що як джерело прибутку дедалі частіше виступають знання, інновації та способи їх практичного застосування. Тому стара парадигма трудової теорії вартості, яка не враховує фундаментальної ролі інформації і знань в економіці, повинна бути замінена новою, розвиненою на базі інформаційної теорії вартості. Д. Белл зазначав, що «коли знання у своїй систематичній формі втягується у практичну переробку ресурсів (у вигляді винаходу чи організаційного вдосконалення), можна говорити, що саме знання, а не праця виступає джерелом вартості» [1, 89].

Д. Белл вважає, що інформація і теоретичне знання є стратегічними ресурсами постіндустріального суспільства. Крім того, у своїй новій ролі інформація і теоретичне знання становлять поворотні пункти сучасної історії. Перший поворотний пункт – зміна самого характеру науки. Наука як «загальне знання» стала основною продуктивною силою сучасного суспільства. Другий поворотний пункт – звільнення технології від її «імперативного» характеру, майже повне перетворення її на слухняний інструмент. Таким чином, інформація, знання стають тим «фундаментальним соціальним фактом», який лежить в основі економічного розвитку.

Те, що знання займає ключові позиції в економічному розвитку, перетворюючись на основне джерело вартості в постіндустріальному, інформаційному суспільстві, радикально змінює місце освіти у структурі суспільного життя, співвідношення таких її сфер, як освіта та економіка. Здобуття нових знань, інформації, умінь, навичок, утвердження орієнтації на їх оновлення і розвиток стають фундаментальними характеристиками працівників у постіндустріальній економіці.

Новий тип економічного розвитку, що стверджується в інформаційному суспільстві, викликає необхідність для працівників кілька разів протягом життя змінювати професію, постійно підвищувати свою кваліфікацію. Поступово споживачі дедалі активніше беруть участь у виробництві продукції для власних потреб. Сфера освіти істотно перетинається в інформаційному суспільстві з економічною сферою життя суспільства. Освітня діяльність стає важливою компонентою економічного розвитку.

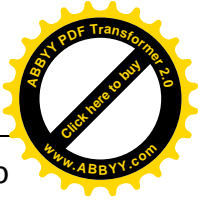
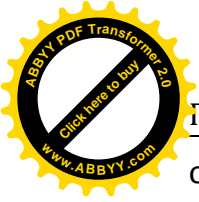
Проте формування інформаційного суспільства змінює відносин освіти не тільки з економікою, а й з усіма іншими сферами суспільного життя, оскільки інформація, знання виявляються в основі не лише економічного, але й усього суспільного розвитку, тобто формуються певні особливості розвитку освіти.

Мета статті – визначити особливості розвитку освіти в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Посилення ролі знань, інформації у суспільному розвитку, поступове перетворення знань в основний капітал принципово змінюють роль сфери освіти у структурі суспільного життя сучасного світу. Звичайно, у різних країнах існує значна специфіка розвитку освітньої системи в суспільній структурі. Однак становлення нової інформаційної цивілізації так чи інакше зачіпає всі країни, висуваючи сферу освіти у центр суспільного життя, викликаючи її тісний зв'язок з усіма основними елементами суспільної структури.

Останнім часом ідеї та концепції інформаційного суспільства перейшли зі сфери соціально-економічних, соціально-філософських і соціологічних досліджень, де вони розвивалися протягом трьох десятиліть, до сфери національних і міжнародних проектів. Національні проекти становлення інформаційного суспільства розроблені та реалізуються у США, Великобританії, Канаді, Фінляндії, Франції, Японії, Італії, ФРН, Данії. У 2005 р. розроблено програму Комісії Європейського парламенту, економічного та соціального комітету та комітету регіонів «Європейське інформаційне суспільство для зростання та зайнятості», де зазначено, що інформаційно-комунікаційні технології роблять значний вклад в економічне зростання і зайнятість, стають основними інноваційними донорами бізнесу в європейських країнах [8].

У всіх національних і міжнародних проектах становлення інформаційного суспільства центральне місце посідає розвиток сфери освіти. Від стану освітньої системи, її здатності задовольняти потреби особистості й суспільства у високоякісних освітніх послугах принципово залежать перспективи суспільного розвитку в сучасному світі. Бурхливе зростання сфери освіти у другій половині ХХ століття, висунення цієї сфери на перший план суспільного життя, ускладнення її взаємозв'язків з усіма іншими галузями життя суспільства, кризові явища в освітній системі спричинили різноманітні і наполегливі спроби розв'язання гострих проблем освіти. На підставі критичного аналізу існуючої освітньої системи були висунуті різні ідеї про способи виходу з кризи освіти і характерні

ознаки нової освітньої системи, що відповідає вимогам та запитам сучасного суспільного розвитку.

Так, в європейських країнах, зокрема в Чехії, освіта розглядається як один із чинників формування конкурентоспроможності країни. На національному рівні ця проблема розв'язується як глобальна проблема чеського суспільства. Вона втілена в різних програмах, зокрема у програмі «Освіта для конкурентоспроможності». Так, у ній зазначено, що національна економіка, побудована на знаннях, є відкритою для глобального впливу, вимагає від людини протягом усього його життя здобувати нові знання, уміння, формувати та вдосконалювати професійні навички. Крім того, вимагає навичок мови, вміння працювати з інформаційно-комунікаційними технологіями, управляти ними та використовувати їх на відповідному рівні. Людина повинна знати і розуміти різне культурне середовище, працювати в полікультурних командах, члени яких можуть бути представниками зовсім протилежних поглядів або погано підготовлені до змін, що викликані несподіваними трансформаціями соціально-економічних систем, що обумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками [9].

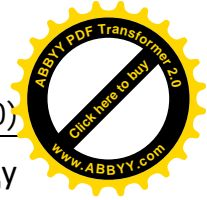
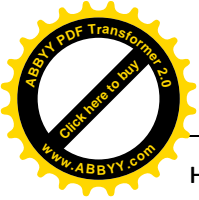
Подібні програми спрямовані на модернізацію та розвиток вищої освіти. Пропонують програми такого ступеня, за яким після завершення навчання випускники знайдуть себе на ринку праці, що водночас робить істотний вагомий внесок у формування економіки знань.

Застосування освітніх програм переслідує глобальну мету: поліпшення якості і підвищення диверсифікованості вищої освіти з акцентом на забезпечення знань відповідно до вимог соціально-економічної системи.

Такі програми мають конкретні цілі:

- оновлення та вдосконалення якості вищої освіти, навчальних програм;
- покращання працевлаштування випускників на ринку праці;
- підтримка діяльності інноваційних центрів відповідно до вимог економіки знань і потреб ринку;
- проведення досліджень, модернізація викладання, методики викладання іноземних мов, підтримка підприємництва;
- розробка інноваційних технологій та їх застосування, що дозволить збільшити можливості міждисциплінарних досліджень;
- участь фахівців-практиків у розробці та реалізації інноваційних навчальних програм як на національному, так і на міжнародному рівнях;
- співпраця з майбутніми роботодавцями;
- створення, впровадження, здійснення та оцінка системи забезпечення якості освіти;
- уведення інноваційної системи моніторингу ринку праці;
- сприяння міжсекторальній мобільності академічного персоналу.

Оскільки всі стратегії майбутнього починаються сьогодні в школі, то сучасні стратегічні доктрини прогресу передових країн світу базуються

на принципах всебічного розвитку людського потенціалу. У міру переходу від розвитку, заснованого на використанні переважно людських здібностей до фізичної праці, до розвитку, заснованого на використанні культурного та інтелектуального потенціалу особистості, роль освіти безупинно зростає і стає домінуючою.

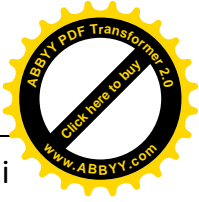
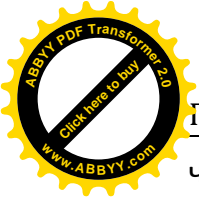
Погоджуємося з думкою фахівця у галузі сучасного менеджменту П. Друкера, який стверджує, що освіта не підпорядкована правилам «вільного ринку» та економічним законам попиту та пропозиції; не виділяється високим ціновим відчуттям, не підходить під стандартні економічні моделі, а поведінка залучених до системи освіти осіб не відповідає класичним економічним теоріям. Твердження про те, що освіта не може бути об'єктом «купівлі-продажу», базується на таких факторах:

- за ефективність освіти однаково відповідають як той, хто навчається, так і той, хто навчає. Тобто якість освіти, її цінність створюється як однією, так й іншою сторонами. Виробництво і споживання знаходяться у нерозривній єдності;
- результати освіти проявляються не відразу. Розрив у часі призводить до недооцінки праці освітян. При цьому необхідно пам'ятати, що молодь, яка нині здобуває освіту, буде працювати і у 2040–2050 роках. А розвиток суспільства за цей період, очевидно, приведе не лише до багаторазової зміни поколінь техніки, а й до зміни змісту праці. Оцінка результатів діяльності також зміниться;
- освіта – соціокультурний інститут суспільства, що відповідає за збереження та передачу культурних цінностей і технологій діяльності від одного покоління до іншого;
- фактори, що визначають попит на освіту, мають переважно неціновий характер. Вони обумовлені намаганням людини до пізнання себе і навколишнього світу, постійним зростанням інтелектуального потенціалу суспільства;
- освіта сприяє зміцненню демократії. Адже саме вона забезпечує формування всебічно і добре інформованого громадянина, яким важко маніпулювати [2].

Зазначимо, що поступово почало змінюватися саме поняття «освіта». Якщо раніше воно ототожнювалося з організованим і тривалим процесом навчання в початковій, середній, вищій школі, тобто у спеціальній системі, створеній для реалізації цілей освіти, то тепер така освіта стала називатися формальною. Дістала розвитку ідея про те, що поняття «освіта» набагато ширше, ніж поняття «формальна освіта». У розширеному значенні під «освітою» розуміється все, що має своєю метою змінити установки і моделі поведінки індивідів шляхом передачі їм нових знань, розвитку нових умінь і навичок.

У зв'язку з розширенням самого поняття освіти іноді виділяються три основних типи процесів навчання:

1. Довільне навчання, що включає неструктуровану навчальну діяльність. Саме завдяки довільному навчанню людина протягом життя здобуває найбільшу

частину знань і навичок. Таким шляхом вона освоює рідну мову, основні культурні цінності, загальні установки і моделі поведінки, що передаються через сім'ю, громадські організації.

2. Неформальна освіта.

3. Формальна освіта, що відрізняється від неформальної тим, що в она здійснюється у спеціальних установах за затвердженими програмами і повинна бути послідовною, стандартизованою й інституціональною, що гарантує певну спадкоємність.

У цьому контексті найбільш важливим є розвиток поняття «неформальна освіта», що відобразило появу відповідного сектора у сфері освіти і зростання його ролі в суспільному середовищі. «Неформальна» освіта стала трактуватися як будь-яка організована освітня діяльність поза межами існуючої формальної системи, що розрахована на ідентифіковану клієнтуру і відповідає певним навчальним цілям.

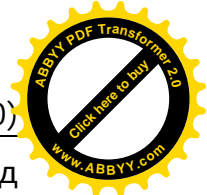
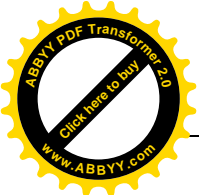
Розвиток неформальної освіти пов'язаний з тим, що школа перестала розглядатися як єдино допустиме і можливе місце навчання, її монополія на просвітницьку роль у суспільстві порушена. Освіта та навчання вже не сприймаються як синоніми «навчання у школі».

Неформальна освіта має на меті компенсувати недоліки та суперечності традиційної шкільної системи і часто задовольняє нагальні освітні потреби, які не задовільняються формальною освітою.

Як наголошується в доповіді ЮНЕСКО «Вчитися бути», «освіта не повинна більше обмежуватися стінами школи. Усі існуючі установи, незалежно від того, призначені вони для навчання чи ні..., повинні використовуватися в освітніх цілях».

Завданням неформальної освіти є створення умов для доступу до отримання вищої освіти як другої, чи третьої, гнучкого отримання нових кваліфікацій для громадян через якісну освіту шляхом створення консультаційних форм та можливості отримання таких послуг протягом усього життя людини. Таким чином, створюються умови для підтримки максимально високого рівня зайнятості, а також для розширення навчання населення протягом усього життя, дотримання принципу рівності можливостей [7].

Важливою особливістю становлення нової освітньої системи під час інформатизації суспільного життя є утвердження самоосвіти, самонавчання як провідної форми освіти. Якщо традиційна освітня система передбачала в основному одностороннє навчання учня викладачем, то в новій освітній системі вчитель буде діяти як радник або консультант. Так, за твердженням японського соціолога і футуролога Масуди, «це стане можливим, оскільки в результаті розвитку і поширення систем комп'ютерного навчання студенти зможуть навчатися самостійно, спілкуючись безпосередньо з комп'ютером або з іншими людьми за допомогою комп'ютера» [6].

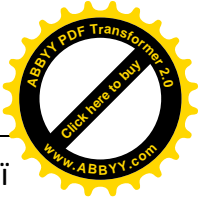
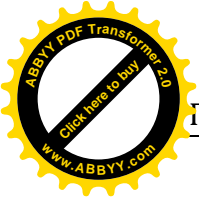
Ще один напрям становлення нової освітньої системи під час упровадження сучасних інформаційних технологій полягає в орієнтації на освіту, що забезпечує творчий підхід до процесу формування знань. Це, очевидно, дозволить докорінно розв'язати проблеми якості та релевантності освіти. Масуда зазначає: «Якщо в індустріальному суспільстві освіта орієнтована на наповнення голів студентів інформацією та навчання їх певних методик, то в інформаційному суспільстві освіта такого типу буде витіснена освітою, що творить знання, оскільки інформаційне суспільство буде розвиватися за допомогою утвердження цінності інформації в суспільстві, що базується на знанні» [6].

Зазначимо, що окреслюється ще один напрям становлення нової освітньої системи, який полягає у формуванні системи освіти протягом усього життя. Якщо традиційна система освіти орієнтована в основному на навчання людини в молоді роки, тобто людина в юності здобуває освіту на все життя, то нова система передбачає освіту через усе життя. «В інформаційному суспільстві, – пише Масуда, – велика увага приділяється освіті дорослих і навіть людей похилого віку, оскільки для суспільства в цілому буде необхідно забезпечити можливість дорослим і літнім людям адаптуватися до швидких змін у суспільстві; зростаюча частка людей похилого віку у населенні робить актуальним завдання надати цим людям можливості для розвитку своїх знань і вмінь» [6].

Підсумовуючи аналіз процесів становлення нової освітньої системи, Масуда зазначає: «Радикальна зміна освітньої системи буде мати величезне значення в людській історії, оскільки з цією зміною пов'язаний історичний перехід від індустріального суспільства, в якому природне середовище односторонньо трансформувалося, а матеріальне споживання розширювалося, до інформаційного суспільства, яке прагне до співіснування з природою шляхом перетворення самої людини й означає встановлення нових соціально-економічних систем» [6, 194].

У наукових працях Е. Тоффлера [5], Й. Масуди [6] визначено параметри інформаційного суспільства, які передбачають розрив із попереднім типом суспільних відносин. За прогнозами цих авторів, безпосереднім результатом розвитку інформаційного сектора виробництва будуть зміни в соціальній структурі суспільства, мотивах діяльності людей, появі нової життєвої філософії чи навіть нової концепції технологій. Прихильники цієї концепції інформаційного суспільства дають такі характерні ознаки, що визначають його структуру:

- найвищою цінністю, основним продуктом виробництва й основним товаром стає інформація;
- вища влада в суспільстві поступово переходить до інформаційної еліти;
- класова структура суспільства зникає і поступається місцем елітарно-масовій структурі;

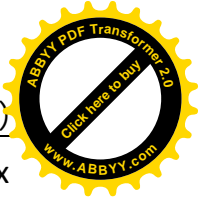
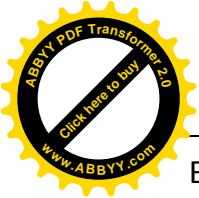
- дедалі більша частина населення охоплюється сферою інформаційної діяльності та обслуговування;
- упровадження комп'ютерів і роботів створює велику кількість «зайвих людей», однак інформаційне суспільство пропонує таку переорієнтацію соціальних пріоритетів, які знімають цю напруженість;
- докорінні зміни відбуваються в культурі, системі соціальних зв'язків, сімейно-побутових відносинах, організації влади і соціальній психології;
- інформація сприятиме гуманізації суспільства на основі створення умов для підвищення поінформованості, зростання суспільного добробуту, поліпшення всіх форм співробітництва, ліквідації мовних і культурних бар'єрів.

Е. Тоффлер убачає основу цивілізації не у сфері культури, а в економічному типі суспільства, він обґрунтовує концепцію трьох економічних революцій – аграрної, промислової, що привели до створення індустріальної цивілізації, та інформаційної, унаслідок чого буде створена нова інформаційна цивілізація [5, 67].

Інформаційна революція та формування нового типу суспільного устрою – інформаційного суспільства – принципово змінюють роль інформації і знань у соціальному та економічному розвитку. Якщо в аграрному суспільстві економічна діяльність насамперед пов'язана з виробництвом продуктів харчування, в індустріальному – з виробництвом промислових товарів, то в постіндустріальному, інформаційному суспільстві основною економічною діяльністю стають виробництво інформації та її використання для ефективного функціонування всього господарства. Якщо в аграрному суспільстві головним чинником виробництва була земля, в індустріальному – капітал, то в інформаційному суспільстві таким чинником стає знання. Е. Тоффлер зазначає: «У минулому земля, праця і капітал були ключовими елементами виробництва. Завтра – а в багатьох галузях промисловості це завтра вже настало – інформація стане головною складовою» [5, 38].

Висновки. Отже, для нової освітньої системи, що виникає у процесі подолання світової кризи освіти, характерними ознаками є функціонування освіти у вигляді найрізноманітніших соціальних інститутів, а не тільки школи, ВНЗ; доповнення традиційних інформаційних технологій сучасними телекомунікаційними технологіями зберігання, обробки і передачі інформації; становлення та утвердження ринкових механізмів, формування та розвиток ринку освітніх продуктів і послуг; глобальність як відмінна ознака нової освітньої системи та процесів її становлення; формування освітньої системи як системи творення відкритого, гнучкого, індивідуалізованого знання у процесі безперервної освіти людини протягом усього життя.

Порушена проблема вимагає свого подальшого вивчення. Актуальними залишаються питання ролі університетів як закладів науково-дослідницької діяльності, відкритим є питання кадрового, науково-технічного забезпечення.

Важливими також є розгляд проблем створення умов для розвитку партнерських відносин між науково-дослідними університетами та підприємствами, формування умов для транснаціональної освіти на основі принципів гуманізації та демократизації, визначення особливостей вищої освіти та оптимальних моделей її взаємодії з державою, культурою, ринком, які самі змінюються під впливом сучасних тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; ред. и вступ. ст. В. Л. Иноземцев. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
2. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке :[Электронный ресурс] / П. Друкер. – М. : Вильямс, 2004. – 272 с. – Режим доступа: <http://209.85.129.132/search/>
3. Кремень В. Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України / В. Кремень // Вісник НАН України. – № 3. – 2001. – С. 22–25.
4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України // Урядовий кур'єр. – 2007. – 14 лютого. – № 28.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Изд-во АСТ», 1999. – 776 с.
6. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Masuda Y. – Washington. : World Future Soc., 1983.
7. Ministry of Education of the Slovak Republic Strategy of Lifelong Learning and Lifelong Guidance Bratislava, April 2007 [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Slovakia/Slovakia>.
8. Sdeleni komise rade, evropskemu parlamentu, evropskemu hospodarskemu a socialnimu vyboru a vyboru regionu / V Bruselu dne 1.6.2005 KOM(2005) 229 v konecnem zneni «2010 – evropska informacni spolecnost pro rust a zamestnanost» [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/>.
9. Vzdelavani pro konkurenceschopnost Verze k 9. 6. 2010 / Provadeci dokument k Operacnimu programu [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.msmt.cz>.

РЕЗЮМЕ

Г. В. Товканець. Особенности становления современного высшего образования.

В статье рассмотрены вопросы становления образования в условиях развития информационной среды. Отмечается роль знаний как фактора конкурентоспособности страны. Сосредоточено внимание на формальном и неформальном образовании, самообразовании, обучении в течение всей жизни в постиндустриальном обществе.

Ключевые слова: образование, формальное образование, неформальное образование, самообразование, знания, развитие человеческого потенциала, информационное общество.

SUMMARY

G. Tovkanets. The peculiarities of modern higher education.

The article deals with the establishment of education in the development of the information environment. Notes the role of knowledge as a factor competitivenessland. Concentrated on the formal and informal education, self-education, learning throughout life in a postindustrial society.

Key words: education, formal education, informal education, self-education, knowledge, human development, information society.